

Urbanová, Daniela

Venetština

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická.
2004, vol. 53, iss. N9, pp. [33]-45

ISBN 80-210-3498-X

ISSN 1211-6335

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114142>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

DANIELA URBANOVÁ

VENETŠTINA

Bádání na poli jazyků staré Itálie se v posledních letech těší velkému odbornému zájmu. Díky novým archeologickým objevům, novým souborným publikacím epigrafického materiálu a přesnějšimu vyhodnocení stávajících dokumentů se začíná porušená mozaika našich vědomostí o jazykové situaci na Apeninském poloostrově ve druhé polovině prvního tisíciletí př. Kr. zacelovat. K největšímu pokroku a nárůstu informací došlo v posledních desetiletích především v oboru sabellských jazyků, avšak ani menší indoevropské jazyky, z hlediska geografického spíše okrajové, nezůstaly stranou zájmu. Značný nárůst epigrafického materiálu i kvalitativní posun našich znalostí zaznamenáváme také v případě venetštiny. V tomto článku se chci pokusit zachytit současný stav bádání na tomto poli.

Venetština je konvenčním označením pro jazyk předřímských nápisů, psaných etruskoidní abecedou, později abecedou latinskou, které pocházejí z oblasti Veneta (severovýchodní část Itálie u Jaderského pobřeží). V době největšího rozkvětu tvořila jižní hranici řeka Pád, severní hranici Alpy a západní Lago di Garda. V době Augustově spadá tato oblast pod označení *Regio decima* a více méně se kryje se současnou italskou provincií Veneto. Z archeologického hlediska se za paleovenetské považují nálezy materiální kultury i z oblastí, odkud pocházejí nápisy rétské (Trentino – Bolzano, Vicenza, Verona, Magrè). Na rozdíl od réťštiny, neindoevropského jazyka genealogicky zřejmě příbuzného s etruštinou¹, je však venetština nepochybně jazykem indoevropským.

Oblast Veneta je pojmenována po národu Venetů, který zde podle antických pramenů sídlil v prvním tisíciletí př. Kr. Zprávy řeckých a římských historiků o Venetech jsou však velmi rozporuplné, antičtí autoři kladou toto etnikum na nejrůznější místa tehdy známého světa: do Malé Asie – Paflagónie,² na Balkánský poloostrov, do střední Evropy, do Gallie, a konečně k severozápadnímu pobřeží Jaderského moře.

---

1 RIX 1998, SCHUMACHER 1993, 1998.

2 Tato zmínka je u Homéra *Il B* 852.

Nejstarší přímá zmínka o Venetech v severní Itálii pochází od Polybia (II, 17, 5-6), který klade tento národ k Jaderskému pobřeží. Římstí historikové doby Augustovy zahrnují Venety do monumentálního pojetí římské historie, spojují je s řeckými Ένετοί a podle řeckých pramenů kladou jejich původní sídla do Malé Asie (na základě zmínky u Homéra). Ale rovněž Hérodotos lokalizuje Venety k Jaderskému moři. O příchodu Venetů z východu nás informuje Strabón (I, 3, 21), který cituje zmínku o Venetech u Sofoklea.³ Livius a Vergilius přebírají tuto verzi a mluví o společném trojském původu Římanů a Venetů.⁴

Některé z pramenů předpokládající příchod Venetů z východu, připomínají, že území, na kterém se usadili Venetové, obýval předtím národ Euganeů, kteří prý měli být vytlačeni vpádem Venetů do hor.⁵ K Euganeům pak údajně patřily kmeny Trumplinů, Kamunů a Stoenů – tedy kmeny, které dnes počítáme k Ré-tům. O etniku Euganeů nemáme však žádné další antické zprávy. Pod termínem Venetové si tedy můžeme představit indoevropské obyvatelstvo zmíněné oblasti, archeologicky doložené v prvním tisíciletí př. Kr. s písemnými památkami od pol. 6. do 1. stol. př. Kr.

KORPUS VENETSKÝCH NÁPISŮ

Dochovaných venetských nápisů je kolem pěti set, jsou psány etruskoidní abecedou, většinou na kameni, kovu, keramice. Největší počet nápisů pochází z oblasti středního a východního Veneta: z Este, Padovy a Lågole, dále z Vicenzy, Trevisia a Belluna. Časový horizont venetských nápisných dokladů spadá do období mezi 6. a 1. stol. př. Kr. Od druhého století se začínají objevovat nápisy latinsko-venetské, psané latinskou abecedou, ale venetsky, postupně od poslední čtvrtiny 2. stol. př. Kr. se objevují již jen latinské epitafy s venetskou onomastikou.⁶

Korpus venetských nápisů je dosti jednotvárný, sestává převážně z krátkých textů, jedná se téměř výlučně o votivní nebo náhrobní nápisy, které dodržují přesné formulářové schéma. Výjimkou jsou jen dva nejstarší nápisy z Este *Es 120 a *Es 122 (VA), jež vykazují složitější strukturu.⁷ Zatím nejobsáhlejším dochovaným venetským dokumentem je tzv. *Tabula* z Este, bronzová destička, publikovaná v r. 1993, viz níže.⁸ Dochované doklady venetštiny nám bohužel poskytují jen několik desítek venetských slov, což je způsobeno především krát-

³ Při líčení pádu Tróje nachází Anténór a jeho synové spolu s Venety, kteří přežili, útočiště v Thrákii a odtud se dostávají k Jaderskému moři.

⁴ Verg. Aen. I 242–249; Liv. Hist. I 1.

⁵ Liv. I 1; Plin. N. H. III 18.

⁶ Souborná vydání venetských nápisů: PELLEGRINI, G. B. – PROSDOCIMI, A. L., *La lingua Venetica I–II*, Padova – Firenze 1967, (zkracujeme LV); další nově objevené nápisy (cca 150) byly publikovány jednak v knize: *I veneti antichi, lingua e cultura*, FOGOLARI, G. – PROSDOCIMI, A. L. 1988 Padova (VA) – označují se obvykle *, jednak v článku MARINETTI, A., *Venetico 1976–1996. Acquisizioni e prospettive*, 1999 (cca 60 nápisů).

⁷ Podobnou situaci tj. že právě nejstarší nápisy jsou také nejsložitější a nejdelší, známe i z falíštiny.

⁸ MARINETTI 1993, 1998.

ností textů (převážně 3–4 slova) a typickým formulářovým obsahem („X. Y. věnuje Z.“),⁹ jsou však bohatým zdrojem venetských vlastních jmen (těch je doloženo více než sto). Objevují se rovněž nápisy na tzv. „mluvících předmětech“, které známe i z jiných jazyků staré Itálie: z latiny, falištiny, řečtiny, etruštiny, oštiny, umberštiny, messapštiny.¹⁰ Nejstarší venetské nápisy jsou psány ve *scriptio continua* (6. stol. př. Kr.), pro pozdější venetské nápisy je typické oddělování slabik nebo jednotlivě stojících písmen tečkami. Převažuje orientace písma zprava doleva, na náhrobcích z Este se objevuje rovněž vertikální *bústrofedon*.

Nejpočetnější a nejvýznamnější objevy venetských napsů pocházejí z Este – La stipe di Reitia 1880, publikováno 1888,¹¹ pak následovaly další objevy v Padově, Vicenze, Veroně, systematické vykopávky v nekropoli Montebelluno (1959–69); další velmi bohaté nálezy jsou ze severovýchodního Veneta z lokality Lågole (1949).

Typologie napsů¹²

1) Náhrobní nápisy:

Náhrobní nápisy se objevují především na jehlanovitých kamenech z Este, „*cippi*“ (texty jsou většinou orientovány jako vertikální *bústrofedon*), na urnách z Este, na stélách a valounech „*ciottoloni*“ z Padovy,¹³ a na nejrůznějších objektech z ostatních lokalit.

Typické formuláře náhrobních napsů:

- jméno zesnulého v nominativu: Pa 7 *Hostihavos Toupeio*
- nebo v dativu: Pa 8 *Iuvantei Vestinioi*
- jméno zesnulého v dativu bývá někdy doprovázeno osobním zájmenem ve smyslu „mluvícího předmětu“ *ego* a názvem pro hrobku (?) (*ekupetaris*):¹⁴

⁹ Jednotlivé venetské formulářové zvyklosti viz PROSDOCIMI 1988, LEJEUNE 1974, UNTERMANN 1980.

¹⁰ AGOSTINIANI 1982.

¹¹ GHIRARDINI 1888.

¹² Nápisy citujeme dle PELLEGRINI – PROSDOCIMI 1967 (korpus venetských napsů), resp. dle FOGOLARI – PROSDOCIMI 1988 (označené *).

¹³ Jde o kamenné valouny nevelkých rozměrů (25–30 cm) s vytesanými nápisy z Padovy. Jejich funkce je nejasná, obvykle bývají interpretovány jako náhrobní pomníky, avšak existují i nálezy mimo kontext nekropole, nápisy na nich sestávají převážně z vlastních jmen v dativu.

¹⁴ KLINGENSCHMITT 1992 interpretuje *ekupetaris* jako „Grabmal“, „was aus dem Grab herausragt,“ podobně rovněž PEDERSEN 1936 *eku-* k řec. *neku-* + *petaris* k řec. *petra* – tedy „kámen (pro) zesnulého.“ Výraz *ekupetaris*, *ekvopetaris*, resp. *eppetaris* je doložen na celkem 14 nápisech datovaných od 6. stol. př. Kr. po 1. stol. př. Kr. Jeho interpretace a etymologie podle kontextu jakožto subjektu mluvícího napsu, tedy hrobka, se donedávna jevila jako plausibilní, na základě nových objevů se však celá problematika poněkud mění. Stély jsou sice převažujícími objekty, na kterých se tento výraz objevuje – celkem 9 ze zmíněných 14 dokladů je na náhrobních stélách -, známe však také nápisy s tímto výrazem na valounech (Pa 26, *Pa 28). Ty bývají rovněž dávány do souvislosti s pohřebními záležitostmi, ale i na vědrech *situlae* (*Es 127, Bl 1) a na trojnožce *Es 121. MARINETTI 2003 uvádí

Es 79 <i>Vantei Fougontioi ego</i>	„Já jsem (urna), resp. patřím Vantovi Fougontiovi.“
Pa 2 <i>Pletei Veignoi Karanmnioi ekupetaris ego</i>	„Já jsem hrobka...“

– Někdy je na nápise zmíněno jméno osoby, která se postarala o pohřbení mrtvého v nominativu (nebo v genitivu) a jméno zesnulého v dativu:

Es 77 <i>Vants Afro</i>	„Vants pro Afra.“
Es 10 <i>Iuvanti Fremaisti Askoliai</i>	„Od Iuvanta Fremaista pro Askolii.“

2) Votivní nápisy

Votivní nápisy nacházíme především na bronzových tabulkách z Este (věnovaných bohyni zvané *Reitia*, jedná se o abecedáře s votivním nápisem), na bronzových rydlech z Este¹⁵ (viz Es 42, Es 49), dále na vázách a vědrech (*situlae*) z Padovy, na kamenných podstavcích z Este a na bronzových votivních předmětech z Lågole (sošky, držadla, tabulky). Votivní předměty z Este a menších lokalit bývají věnovány venetským božstvům: *Reitiai*,¹⁶ *Šainatei Reitiai*, *Šainatei Porai*. Na nápisech *ex voto* z lokality Lågole se objevují teonyma *Trimusijatei*, *Šainatei*.

Typické formuláře votivních nápisů:

Kromě nečetných případů, kdy se objevuje jen jméno dárce v nominativu, bývá často explicitně vyjádřena i činnost darování pomocí slovesa (ES 66). Tato formule může být rozšířena o substantivum – „dar“ v akuzativu nebo osobní zájmeno v akuzativu (pokud se jedná o „mluvící předmět“) a o obdarovávané božstvo v dativu (ES 73, CA 23, CA 68). Jméno boha, kterému je dar určen, bývá někdy vynecháno, protože v kontextu chrámu zasvěceného určitému božstvu je tato informace nadbytečná. Dalším možným dedikačním schématem je jméno darujícího v nominativu, doprovázené slovesem *donasto*, a jméno božstva v akuzativu (ES 49). Často se na nápisech objevuje v nominativu jméno dárce, který věnuje nějaký předmět ve prospěch nějaké jiné osoby – v dativu (ES 42).

ES 66 <i>Moldo Boiknos donasto</i>	„Věnoval M.B.“ (nom.)

---

starší interpretace tohoto výrazu – jde o složené slovo v nominativu, a sama navrhuje výklad **ekwo-* + **pet* „signore del cavallo“ (pán koně) nikoli v materiálním smyslu, ale spíše jako odznak společenské třídy či ranku (objevuje se i v kontextu ženských jmen, nejde tedy zřejmě o titul válečnicka). Tento výklad (*ekupetaris* = titul, výraz společenského postavení v nominativu + *ego* + jméno v dativu), podobně jako některé starší interpretace, např. *equipetarius* „auriga“, se ovšem jeví jako problematický vzhledem k formulářovým zvyklostem venetských nápisů.

15 Viz níže u výkladu o venetském písmu.

16 Etymologií jména tohoto božstva je několik: **rekto-* „rovný“ s funkcemi analogickými jako spartská *Orthia*, řím. *Antevorta*, resp. bohyně související s porodem; EICHNER, H. 1988–90 odvozuje jméno bohyně *Reitia* od kořene **wreit* – tedy „Götting des Schreibens“ (podobně LEJEUNE 1974). PROSDOCIMI 1988 **reito* „řeka“ k lat. *rivus*. Jména božstev uvádíme v původní podobě, tj. v dativu.

Es 73 <i>meo Vants Egests donasto Reitiai</i>	„Mě věnoval V. E. Reitiai.“
CA 23 <i>Broijokos donom doto Šainte Trumusiastei</i>	„B. dal darem Šainte Trumusijatei.“
CA 68 <i>Lessa toler donom Šainte</i>	„L. přináší (přinesla) dar Šainte.“
ES 49 <i>Kanta Rumana donasto Reitiai</i>	„K. R. darovala Reitiai.“
ES 42 <i>Fugia Fremaistnai doto Reitiai</i>	„Fugia věnovala Reitiai pro Fremaistnu.“

Nápisů veřejného charakteru, jak je známe z jiných jazyků staré Itálie (vyhlášky, hraniční kameny, stavební nápisy atd.), se dochovalo jen velmi málo.¹⁷ Uvádíme zde zajímavý nápis PA 14 vytesaný na kamenném bloku ze dvou stran jako verikální *bústrofedon*:

A: *entollouki termon* / B [ ] *edios teuters* na nápisě můžeme snadno rozeznat *louki* genitiv sg. k **loukos* snad posvátný háj, či místo a *termon* snad odpovídá lat. *terminus*, celý nápis pak interpretoval A. L. Prosdocimi¹⁸ „hraniční kámen (*termon*) uvnitř posvátného místa (*louko*) veřejně postavili“ (publice statuerunt *teuters*).

Běžným formulářovým zvyklostem venetských nápisů se zcela vymyká nedávno publikovaný a zatím nejrozsáhlejší venetský nápis na bronzové destičce z Este.¹⁹ Bronzová destička byla nalezena již v roce 1979, avšak vzhledem k tomu, že byla srolovaná, byla pokládána za vázu, a až při restaurování o devět let později vyšlo najevo, že na vnitřní straně svitku je vyrytý nápis. Destička o rozměrech 23,5 x 29 cm je poškozená, byla znovu použita a zčásti zřejmě zmenšena. Nejprve nesla text snad veřejné vyhlášky, později byla zmenšena a snad měla votivní funkci, nakonec byla srolována a uložena ve votivním depositu. Nápis čítá cca 50 slov, je vyryt ve *scriptio continua* s interpunkcí slabik, zprava doleva ve směru spirály, text je fragmentární, nedochovala se pravděpodobně více než polovina;²⁰ bylo použito ortografických zvyklostí z oblasti Padovy, nikoli z Este (viz níže), a datuje se na konec 5., resp. poč. 4. stol. př. Kr. Tento výjimečný venetský dokument představuje významný kvalitativní skok vzhledem k celému souboru doposud známých dokladů venetštiny. Nepodléhá obvyklým a monotónním formulářovým zvyklostem, neobjevují se na něm nám již známé výrazy (těch ovšem není mnoho) ani vlastní jména a rovněž z hlediska morfologického představuje vzhledem k našim dosavadním znalostem naprosté *novum*. Interpretaci ztěžuje také *scriptio continua*. Text nápisu se zatím nejeví jako dostatečně transparentní ani z hlediska fonetického, morfologického, syntaktického, či obsahového. Prozatím byly interpretovány některé sekvence nápisu²¹ jako např.

¹⁷ Za nápisy veřejného charakteru pokládají FOGOLARI-PROSDOCIMI 1988 nápis Pa 13 na kameni – text však tvoří jen sled vlastních jmen zřejmě tří osob, nápis PA 14 viz výše a nápis na tabuli z Este, viz níže.

¹⁸ FOGOLARI-PROSDOCIMI 1988, 293.

¹⁹ MARINETTI 1993, 1998, 1999.

²⁰ MARINETTI 1998, 1999.

²¹ MARINETTI 1999, PROSDOCIMI 2001.

dekomei diei (desátého dne), *omni opedon* (omne oppidum), dále dativy pl. na – *bos*: *moltevebos*, *diaritorbos*, *ekvo[i]bos*; dále slovesné tvary: *vagsont* význam zůstává však nejasný, *doti* (snad k *do*), dále *vido*, *kedat* (srov. lat. cedo); výrazy pro zvířata *ekvo[i]bos*, *moltevebos*, *elokvillos*. MARINETTI 1999 interpretuje text jako oficiální veřejnou vyhlášku, týkající se snad pravidel využívání nějakého území.

VENETSKÉ PÍSMO

Jako pravděpodobně mnoho dalších národů staré Itálie převzali Venetové písmo prostřednictvím Etrusků, a to zřejmě již v průběhu 6. stol. př. Kr., tedy vzhledem ke geografické poloze venetského území relativně velmi brzy. Archeologické nálezy bronzových destiček – abecedářů a rydel (vlastně jakýchsi teoretických pomůcek pro výuku psaní z Este; jde o kovové napodobeniny běžně používaných psacích pomůcek, které sloužily jako *ex voto* pro bohyni *Reitti*) – nám dovolují nahlédnout do venetské „písařské kuchyně“ v 6. stol. př. Kr.

Většina národů staré Itálie adaptuje, resp. inovuje převzatou abecedu podle potřeb vlastního jazyka, zvláště proto, že etruský fonologický systém nepoužívá znělé okluzívy *b*, *d*, *g* a vokál *o*. V rámci venetské písemné tradice můžeme rozlišit dvě fáze:

1) Nápisy *Es 120, *Es 122 a ES 1 představují první, archaickou fázi venetského písemnictví, pro kterou je charakteristické neoddělování jednotlivých slov, neboli *scriptio continua*, a orientace písma zprava doleva.²² Na venetském nápisu ze 6. stol. *ES 120 se objevuje *o* – tento fakt, stejně jako vysoké stáří nápisu mluví pro převzetí abecedy od Etrusků ve velmi rané fázi. Na etruských abecedářích se do jisté doby objevovala kompletní sekvence řecké alfabety, tedy i s tzv. „mrtvými znaky“ – totiž těmi, které etruština nepoužívá. Sporné jsou ovšem důvody, vedoucí k inovaci znaku pro zachycování znělé okluzívy *b*. Předpokládá se, že již v nejstarší době venetského písemnictví sloužil k zapisování /b/ řecký znak pro *f* – důvody, proč venetská abeceda znovu neoživila „mrtvý znak“ *B*, který mohl být ve vzorové abecedě zachován stejně jako znak pro *O*, jsou nejasné.²³ Vzhledem k tomu, že v severní variantě etruské abecedy není znak *C* (objevuje se až od pol. 6. století s fonetickou hodnotou /k/), přejímá venetština řecký znak pro $\Psi = /g/$; *K* zachycuje neznělou veláru /k/. Pro nejstarší fázi venetského písemnictví (6. stol. př. Kr.) je dále charakteristické psaní *T = /d/*, *X = /t/*, *M = /š/*, /s/ = *S* (třemi tahy),²⁴ spřežka *vh* (*digamma* + *h*) = /f/, později *8 = /f/*; *L* může mít příčnou hastu nahore i dole.

²² FOGOLARI – PROSDOCIMI 1988.

²³ FOGOLARI – PROSDOCIMI 1988 předpokládají, že při přejímání abecedy venetští reformátoři zřejmě dali přednost těm písmenům modelové abecedy, která se v etruštině používala, ačkoli je venetština nepotřebovala. V případě *o* jakožto hlásky mrtvé zřejmě došlo ke znovuoživení, protože žádný odpovídající a tedy použitelný znak v etruštině nebyl v užívání.

²⁴ Toto užití znaků pro fonémy /s/ a /š/ neodpovídá ovšem severoetruským zvyklostem. Distribuce znaků pro etruské sibilanty /s/ a /š/ se v etruštině liší: severní varianta: *S* (sigma čtyřmi

2) Pro druhou fázi venetského písemnictví (od konce 6. stol.) je typické jednak odlišné zapisování dentál v různých oblastech,²⁵ jednak důsledná interpunkce slabik. Slabičná interpunkce (puntuace)²⁶ spočívá v oddělování hlásek tečkami nebo krátkými vertikálními čárkami. Tečkami se odděluje každé jednotlivé písmeno, za kterým nenásleduje samohláska, nebo samohláska, před kterou nepředchází souhláska, některé skupiny souhlásek se považují za tautosylabické a neoddělují první souhlásku.

Př.: ES 6. *.exovo.l.tiio mno.i.iuva.n.tiio.lii*
 interpretační přepis: *ego Voltiomnoi Iuvantioi*

O praktických venetských písemných zvyklostech nás informují bronzové abecedáře (bronzové tabulky, jež jsou nápodobou dobových psacích tabulek z méně odolných materiálů) a bronzová rydla. Bronzových tabulek opatřených dedikačním nápisem bylo nalezeno několik desítek, zatímco rydel, nepochybně méně nákladných darů pro božstvo, cca 200, z nich však jen 25 s nápisy.²⁷ Venetské abecedáře představují unikátní doklady postupného procesu praktické výuky psaní – od abecední sekvence přes tvoření slabik až k vlastnímu psaní celých slov.

Větší část plochy bronzových abecedářů (jedná se o tabulky o rozměrech cca 10 x 15, resp. 15 x 20 cm) je rozdělena na 16 x 5 políček, do kterých jsou vepsána písmena podle pevného schématu, opakujícího se na většině nám dochovaných exemplářů, zbylá volná část je opatřena dedikačním nápisem. Destičky zřejmě reprodukuje ortografické vzory venetských písařů.

Do jednotlivých políček bývá zapsána v jednom řádku sekvence všech konsonant venetské abecedy a různých konsonantických skupin, následují čtyři řádky po šestnácti políčkách, které vyplňuje sled písmen *AKEO* (tj. v jednom řádku jdou za sebou samá písmena *A*, v následujícím *K* atd.); vzhledem k tomu, že se jedná o sled vokálů, považuje se někdy *K* – za ligaturu vokálů *U* a *I*.²⁸

Nad „přihrádkami“ pro jednotlivá písmena se objevuje sled různých konsonantických skupin, pravděpodobně se jedná o souhláskové skupiny, které nepodléhají puntuaci.²⁹

tahy) má fonetickou hodnotu /š/, *M* (san) = /s/. Na jihu (s výjimkou Caere), platí tato varianta: *S* (sigma čtyřmi tahy) = /s/, *M* (san) = /š/.

25 Nápisy z Vicenzy zachycují /d/ a /t/ stejně jako v první fázi, v Este se ustálila následující ortografie: *X* = /t/, ≠ = /d/; v Padově $\odot$, $\diamond$ = /t/, *T* = /d/, (*X* = /t/) v pozdějším období.

26 Autorem termínu slabičná puntuace, resp. „Silbenpunktierung“ je VETTER 1936, který ji rozeznal na etruských a venetských nápisích, pojmenoval ji a popsal; viz také: PROSDOCIMI 1983, WACHTER 1986; oba naposled citovaní autoři mají za to, že takové označování slabik souvisí s výukou psaní, při které se vychází z otevřených slabik.

27 PROSDOCIMI–PANDOLFINI 1990.

28 FOGOLARI–PROSDOCIMI 1988.

29 LEJEUNE 1974 se domnívá, že sled těchto konsonantických skupin může být do značné míry teoretický, neboť některé konsonantické skupiny se na dochovaných nápisích neobjevují.

Dedikační nápis na bronzovém abecedáři s vyznačením slabičné interpunkce Es 24:

mexozona.s.tova.n.t.s.mo.l.zo.n.ke/.o.kara.n.mn.s.re.i.tiia.i.

mego donasto Vants Moldonkeo Karanmns Reitaii „Mně věnoval Vants M. K. Reitii.“

Venetština, jak už bylo řečeno, je jazykem doloženým pouze fragmentárně, rámci v venetské deklinace jsou zatím doloženy následující tvary:

	-o-km.	-io-km.	-a-km.	-i-km.	-e-km.
nom.sg.:	-os	-ios	-a/-ia	-is/-s -es	Pl. -os/-es
gen.sg.	-i	-i			
dat.sg.	-oi		-ai	-ei	Pl. -bos
akuz.sg.	-on/-om		-an	-in	Pl. -os
instr.sg.	-o				Pl. -bos

Dochovalo se jen velmi málo slovesných forem, převážně na dedikačních nápisích, většinou ve 3. os. sg. či plur. minulého času. Jedná se o slovesa darování, věnování: *donasan* „donaverunt“, *donasto* „donavit“, *doto* „dedit“ *fagsto* „fecit“, *toler* „přináší, přinesl“³⁰

zájměna: *ego* „já“, *mego* „mě“, *sselboisselboi* „sibi ipsi.“³¹

Kromě vlastních jmen a teonym je zatím pro venetštinu doloženo asi 70 slov obecné slovní zásoby, ne všechna jsou ovšem uspokojivě interpretována. Zvláště pokud se vyskytují jen jednou a kontext neumožňuje žádný výklad, uvádíme pouze několik příkladů:³²

atisteit „adstat“? *deivos* „divos“, *donom* „donum“, *ekupetaris* „hrob“?, *mur-tuvoi* „mortuo“, *teuta* „civitas“, *vivoi* „vivo“, *opedon* „oppidum“, *louko* „lucus“, *termon* „terminus“, *loudero-* „liberi“.

Historie bádání o venetštině:

Převratným dílem, které umožnilo studium nápisů ze severní Itálie na nové bázi publikoval Th. Mommsen v r. 1853.³³ Velký význam pro rozlišení jednotlivých jazyků, zachycovaných „severoetruskou“ abecedou, měla práce etruskologa C. Pauliho,³⁴ který vydává v r. 1891 samostatný korpus: *Die Veneter, Altital. Forschungen III*. Právě jemu vděčíme za „rozluštění“ venetské abecedy a za přiřazení nápisů z Este a Padovy k etniku Venetů a od něho pochází rovněž hypotéza o illyrském původu³⁵ Venetů a venetštiny. Dále zpracoval venetské nápisy

30 Nebylo zatím uspokojivě prokázáno, jedná-li se o přítomný čas sloves, zřejmě s mediálním významem ve smyslu přinést, nebo o minulý čas, jako u ostatních doložených dedikačních sloves.

31 SOMMER 1924. Toto zájměno je doloženo na nápisě BL 1: *Enoni. Ontei. Appioi. sselboisselboi. Andeticobos ecupetaris*. Výraz *sselboisselboi* odpovídá ahd. *selb selbo*, smysl nápisu je tento: „Hrob Enona, pro Onta, Appia a pro sebe (z rodiny) Andetiků“.

32 LEJEUNE 1974.

33 MOMMSEN 1853.

34 PAULI 1885.

35 Illyrský původ byl přiřítán Venetům podle Herodota I, 196; viz rovněž KRAHE 1950.

Conway v PID.³⁶ Vetter popsal a analyzoval systém slabičné puntuace venetských nápisů.³⁷ Beeler řadí venetštinu k italským jazykům.³⁸

Nová epocha bádání o venetštině začíná v 50. letech tohoto století, kdy začali publikovat M. Lejeune a G. B. Pellegrini, kteří v sérii článků dovedli k dokonalosti edice venetských nápisů a paralelně řešili i lingvistické a filologické otázky. Pisani se zabýval venetštinou v knize *Lingue dell'Italia antica oltre il latino*.³⁹ Jednotlivými aspekty venetského jazyka se zabývali v článcích a studiích H. Rix a E. Vetter. Základní význam pro venetskou onomastiku má práce J. Untermann *Die Venetischen Personennamen* z roku 1961. V roce 1967 vyšla kniha *Lingua venetica* (LV) – výsledek spolupráce dvou italských filologů G. B. Pellegriniho a A. L. Prodocimiho. První díl obsahuje edici textů s fotografiemi a faksimiliemi, je členěn z hlediska geografického (podle nalezišť), a žánrově (podle typu nápisu), s archeologickým, topografickým a toponomastickým komentářem a výkladem nápisů. Druhý díl je věnován vědecké diskusi o problémech venetské grafiky, fonetiky, lexikálním studiím, problematice názvu Venetů a pozici venetštiny. Vydání spolehlivého korpusu venetských nápisů s fotografiemi a faksimiliemi mělo samozřejmě obrovský vědecký význam a zároveň zpřístupnilo a usnadnilo další studium venetštiny. Objevy nových venetských nápisů *ES 120, *Es 121 a *ES 122 na přelomu 60. a 70. let tohoto století umožnily rozdělit venetské písemné památky do dvou základních fází (archaické nápisy bez puntuace, pozdější nápisy s puntuací), a upřesnit chronologii převzetí písma.

V roce 1974 publikoval francouzský lingvista M. Lejeune výsledek své pětadvacetileté práce na poli venetštiny *Manuel de la langue vénète*, Heidelberg (MLV), obsahující soubor důležitých venetských textů. Důraz kladl především na systematickou gramatiku venetštiny (fonetiku, jmennou deklinaci, slovesa) a na interpretaci nápisů, dále pojednává o písmu a ortografii, o antroponymickém systému, formulářích dedikačních a náhrobních nápisů a o pozici venetštiny v rámci indoevropských jazyků. Těžištěm zde již není důkladná edice venetských nápisů, jak tomu bylo v případě LV, ale spíš interpretace, gramatická klasifikace a typologie nápisného materiálu.

V roce 1976 se konal Kongres společnosti „Studi etruschi“ o paleovenetské civilizaci: *Este e la civiltà paleoveneta a cento anni delle prime scoperte*, Firenze 1980. Untermann bilancoval stav bádání o venetštině v r. 1978 a 1980.⁴⁰ Nový metodologický přístup k venetštině jakožto „Restsprache“ zaznamenáváme v práci téhož autora z r. 1980.⁴¹ V roce 1988 vychází souhrnné dílo *I veneti antichi, lingua e cultura* (VA), z pera dvojice G. Fogolari – A. L. Prodocimi. První

36 WHATMOUGH – CONWAY 1933.

37 VETTER 1936.

38 BEELER 1949.

39 PISANI 1953.

40 UNTERMANN 1978 je autorem hesla „Veneter“ v Pauly–Wissova suppl. XV, 1978, 855–898; viz rovněž – idem 1980.

41 UNTERMANN 1980a.

část pojednává o paleovenetské kultuře a civilizaci z hlediska archeologického, druhá část je věnována jazyku – s diskusí o terminologii Venetové a venetština ve světle antických pramenů a archeologické interpretace. Rozsáhlá kapitola druhé části je věnována nápisům. Jejím těžištěm je nový pohled, resp. přehodnocení některých již známých nápisů, zároveň jsou zde publikovány nové nálezy. Velmi podrobně jsou probírány otázky písma, ortografických zvyklostí, reforem abecedy a lokálních abecedních variant, dále se autoři věnují přehledu gramatiky, onomastiky, lexiku a pozici venetštiny. Etruskými, venetskými a oskými abecedáři a problematikou přejímání, šíření a výuky písma se podrobně zabývá obsáhlá publikace z pera italských badatelů M. Pandolfini – A. L. Prosdocimi: *Alfabetari e isnegnamento della scrittura in etruria e nell'Italia antica* z r. 1990. V r. 1993 byl poprvé publikován zatím nejdelší venetský dokument – nápis na bronzové tabulce z Este, jedinečný jak svým rozsahem, tak neformulářovou strukturou. Bilanci venetských studií za posledních dvacet let a 60 nových nápisů publikovala A. Marinetti *Venetico 1976–1996, Aquisizioni e prospettive* v r. 1999. Jazykovými shodami v latinské a venetské institucionální terminologii se věnoval A. L. Prosdocimi: *I riti Veneti. Appunti sulle fonti*, 2001, viz bibliografii.

Pozice venetštiny

Zatímco badatelé první poloviny tohoto století F. Altheim,⁴² H. Krahe⁴³ a C. Pauli přiřazovali venetštinu k illyrštině, začleňuje venetštinu v sedmdesátých letech francouzský lingvista M. Lejeune a italský badatel G. Devoto,⁴⁴ do oblasti západoindoevropských dialektů, vzhledem k tomu, že i přes konzervativní prvky vykazuje zřejmou podobnost s latinou a osko-umberštinou. Proti hypotéze latinsko-venetské jednoty se postavil v r. 1980 J. Untermann.⁴⁵

PROSDOCIMI 1988 zdůrazňuje shody latinsko-venetské na úrovni fonetické, morfologické a lexikální. EULER 1993 pokládá venetštinu za konzervativnější okrajový jazyk (zvl. v oblasti morfologického systému), patřící k jazykům italicickým, jakkoli je zřejmé, že latina vykazuje užší vztahy s oštinou a umberštinou než venetština. Shody venetštiny s latinou, v oblasti lexikální, institucionální terminologie a zvl. v oblasti morfologie jsou nesporné, avšak díky své geografické poloze zůstává venetština jazykem okrajovým a tudíž archaičtějším.⁴⁶ Nejnověji postuluje hypotézu o osudech latiny, sabellštiny a venetštiny na pozadí vzájemných praitalických shodných prvků i rozdílů H. Rix,⁴⁷ který předpokládá, že se z praindoevropského jazykového společenství oddělila praitalictina „Uritalisch“. Postupně pak s odchodem části mluvčích z původních sídel (snad

42 ALTHEIM 1940.

43 KRAHE 1950.

44 LEJEUNE 1974. Před ním již BEELER 1949.

45 UNTERMANN 1980.

46 Shody s latinou, venetsko-umberské isoglosy či shody s keltštinou lze vzhledem k relativně malému množství dochovaného nápisného materiálu obtížně vyhodnotit.

47 RIX 2003, s.171nn.

v oblasti západní Pannonie, směrem na západ přes dnešní Slovinsko až na Apeninský poloostrov), došlo k oddělenému vývoji „pralatiny“ a „prasabellštiny“. Někdy na konci 3. tisíciletí př. Kr. tak mohli přijít praitalictí mluvčí do venetské oblasti, kde později vznikla venetština. Za jistou dobu, řekněme na začátku 2. tisíciletí př. Kr. se pak mohla dát další skupina praitalických mluvčích do pohybu, přijít do Itálie a usadit se při Tyrénském moři u ústí Tiberu, během dalšího vývoje se pak jazyk těchto Indoevropanů vyvíjí nezávisle a vzniká „pralatina“. Po několika stoletích pak opustili svá sídla v Pannonii další Indoevropané, jejichž jazyk se mezitím již stal „prasabellštinou“ a došli také do Itálie, usadili se ve střední oblasti při Jaderském moři a teprve po několika staletích odděleného vývoje se při ústí Tiberu znovu setkali – totiž sabinské kmeny s Latiny. Tato hypotéza se vrací k tradičnímu pojetí společného prajazyka pro větev latino-faliskou, sabellskou i venetskou a vcelku uspokojivě vysvětluje také vzájemné rozdíly těchto jazykových uskupení⁴⁸.

---

48 Paleoligvistickou situací v balkánské oblasti v době bronzové se nejnověji zabýval rovněž I. Hajnal (viz HAJNAL 2003, s. 141nn.). Užší sounáležitost jazyků doložených v oblasti severozápadního Balkánu tedy albánštiny, illyrštiny, messapštiny a venetštiny nelze dokázat vzhledem k tomu, že illyrština je doložena jen fragmentárně a nepřímo, albánština zase až od 15. stol. Messapštinu pokládají badatelé za indoevropský jazyk, který stojí mimo hlavní jazyková uskupení na území staré Itálie, zato venetština vykazuje shody s jazyky italskými a především z latinou.

Bibliografie

- Kompletní bibliografie studií o venetštině viz FOGOLARI – PROSDOCIMI 1988 VA.
- AGOSTINIANI, L. 1982: „*Le iscrizioni parlanti*“ dell'Italia antica, Firenze.
- ALTHHEIM, F. 1940: *Italien und die dorische Wanderung*, Amsterdam/Leipzig.
- BEELER, M. S. 1949: *The venetic Language*, Berkley and Los Angeles.
- EICHNER, H. 1988–90: „*Alfabetari e insegnamento della scrittura in Etruria e nell'Italia antica*“, Die Sprache 34, 2, Idg. Chronik, str. 693, recenze.
- EULER, W. 1993: *Oskisch-Umbrisch, Venetisch und Lateinisch – grammatische Kategorien zur inneritalischen Sprachverwandtschaft*. Oskisch-umbrisch texte und Grammatik, ed. H. Rix, Wiesbaden, s. 105.
- FOGOLARI, G. 1994: *I Veneti, Antiche genti d'Italia*, Catalogo di mostra, Rimini
- FOGOLARI, G. – PROSDOCIMI, A. L. 1988: *I veneti antichi, lingua e cultura*, Padova.
- GHIRARDINI, Gh. 1888: *Antichità scoperte nel fondo Baratela*, Notizie degli scavi, 204-214.
- HAJNAL, I. 2003: *Methodische Vorbemerkungen zu einer Palaeolinguistik des Balkanraums*, in: Languages in Prehistoric Europe, (ed.) A. Bammesberger, T. Venneman, Heidelberg, 117-145.
- KLINGENSCHMITT, G. 1992: *Die lateinische Flexion*, in: Latein und Indogermanisch, Akten des Kolloquiums der Indogermanischen Gesellschaft, Salzburg s. 23–26, hrsg. O. Panagl und T. Krisch, Innsbruck.
- KRAHE, H. 1950: *Das Venetische*, Heidelberg.
- LEJEUNE, M. 1974: *Manuel de la langue vénète*, Heidelberg.
- MARINETTI, A. 1993: *La tavola venetica iscritta da Este, appunti preliminari*; in: Terra d'Este 3, 7–22.
- MARINETTI, A. 1999: *Venetico 1976–1996. Aquisizioni e prospettive*, in: Protostoria e storia del Venetorum angulus, atti del XX convegno di Studi etruschi ed italici, 16.–19. 10. 1996, Pisa–Roma, s. 391–436.
- MARINETTI, A. 1998: *Il venetico: bilancio e prospettive*, in: Varietà e continuità nella storia linguistica del Veneto, atti del convegno SIG 3.–5. 10. 1996, a cura di A. Marinetti, M. T. Vigolo, E. Zamboni, s. 49–100.
- MARINETTI, A. 2001: *Testimonianze di culto da Altino preromana nel quadro dei confronti con il mondo veneto: i dati delle iscrizioni*, in: Altinum, Studi di archeologia, epigrafia e storia 2: Orizzonti del sacro Culti e santuari antichi in Altino e nel Veneto orientale, ed. G. Cresci Marro-ne, M. Tirelli, Quasar, Roma, s. 97–120.
- MARINETTI A. 2003: *Il 'signore del cavallo' e i riflessi istituzionali dei dati di lingua. Venetico ekupetaris*, in: Altinum, Studi di archeologia, epigrafia e storia 3: Produzioni, merci e commerci in Altino preromana e romana, ed. G. Cresci Marrone, M. Tirelli, Quasar, Roma, s. 143–160.
- MOMMSEN, Th. 1853: *Die nordetruskischen Alphabete auf Inschriften und Münzen*, in Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich, Vol. 7, Heft. 8.
- NEDOMA, R. 2003: *Norditalische Schriftzeugnisse*, in: Der Turmbau zu Babel, Ursprung und vielfalt von Sprache und Schrift, ed. W. Seipel, Katalog, B. IIIA, Graz-Wien, 257-262.
- PAULI, C. 1885: *Altitalische Forschungen*, Bd.1, Die Inschriften noretruskischen Alphabets, Leipzig.
- PANDOLFINI, M. – PROSDOCIMI, A. L. 1990: *Alfabetari e insegnamento della scrittura in Etruria e nell'Italia antica*, Firenze.
- PELLEGRINI, G. B. – PROSDOCIMI, A. L. 1967: *La lingua Venetica I-II*, Padova–Firenze.
- PISANI, V. 1953, 2. vyd.1964: *Le lingue dell'Italia antica oltre il latino*, Torino.
- PROSDOCIMI, A. L. 1983 (1985): *Puntuazione sillabica e insegnamento della scrittura nel venetico a nelle fonti etrusche*, AION 5, sez. ling., Atti del convegno su „I problemi della scrittura e delle normative alfabetiche nel mondo mediterraneo antico“, Napoli, 76–126.
- PROSDOCIMI, A. L. 1984: *Due nuovi ciottoloni patavini (*PA 27, *PA 28) morfologia e sistema onomastico. Nuovi dati da *PA 28*, in SE 50, (1982), 199–224.
- PROSDOCIMI, A. L. 2001: *I riti Veneti. Appunti sulle fonti*. in: Altinum, Studi di archeologia, epigrafia e storia 2: Orizzonti del sacro Culti e santuari antichi in Altino e nel Veneto orientale ed. G. Cresci Marrone, M. Tirelli, Quasar, Roma, s. 5–36.

- PROSDOCIMI, A. L. 2003: *Sul sacrificio del cavallo in alcune fonti di tradizioni indoeuropee*, in: Altinum, Studi di archeologia, epigrafia e storia 3: Produzioni, merci e commerci in Altino pre-romana e romana, ed. G. Cresci Marrone, M. Tirelli, Quasar, Roma, s. 61–88.
- RIX, H. 1998: *Rätisch und Etruskisch*, Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft, kl. Schriften 68, Innsbruck.
- RIX, H. 2003: *Ausgliederung und Aufgliederung der italischen Sprachen*, in: Languages in Prehistoric Europe, (ed.) A. Bammesberger, T. Venneman, Heidelberg, 147–172.
- SCHUMACHER, S. 1993: *das Etruskische und die „rätischen“ Inschriften aus der Sicht der Sprachwissenschaft und Epigraphik*, *Helveticae archaeologica* 24, 33–50.
- SCHUMACHER, S. 1998: *Sprachliche Gemeinsamkeiten zwischen Rätisch und Etruskisch*, *Der Schlern* 72,2, 90–114.
- SOLINAS, P. 1996: *Sul genitivo venetico: tra forma e funzione*, *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti*, tom. CLIV, 1995–96, str. 141–172.
- SOMMER, F. 1924: *Zur venetischen Schrift und Sprache*, *IF* 42, 90–132.
- UNTERMANN, J. 1961: *Die venetische Sprache* (seit 1950), *Forschungsbericht, Kratylos* 6,1–15.
- UNTERMANN, J. 1980: *Die venetische Sprache – Bericht und Besinnung*, *Glotta* LVIII, Bd. 3–4, 281–317.
- UNTERMANN, J. 1980a: *Trümmersprachen zwischen Grammatik und Geschichte*, in *Rheinisch-Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vorträge G 245*, Opladen 1980.
- VETTER, E. 1936: *Die Herkunft des Venetischen*, *Glotta* 24, 114–133.
- CONWAY, R. S. – WHATMOUGH, M. 1933, *The Pre-Italic Dialects of Italy*, Cambridge.
- WACHTER, R. 1986: *Die etruskische und venetische Silbenpunktierung*, *Museum Helveticum* 43, 11–126.

